

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Uotila, Merja

Title: Maaseutukäsityöläisten sosiaalinen asema ja keskinäinen hierarkia esimodernissa Suomessa

Year: 2018

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Kirjoittaja & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Uotila, M. (2018). Maaseutukäsityöläisten sosiaalinen asema ja keskinäinen hierarkia esimodernissa Suomessa. In R. Miettinen, & E. Viitaniemi (Eds.), *Reunamailla : tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600-1800* (pp. 98-126). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. *Historiallisia tutkimuksia*, 278.

Maaseutukäsityöläisten sosiaalinen asema ja keskinäinen hierarkia esimodernissa Suomessa

Merja Uotila

Loviisalainen sepänkisälli Fredrik Rosenström perheineen muutti kaakkoishämäläiseen Hollolaan 1750-luvun lopulla. Hänet todennäköisesti houkuteltiin pitäjään tarjoamalla käsityöläisen toimen ohella viljeltäväksi oma torppa pappilan mailta. Hienotaesepäksikin toisinaan kutsutulla Rosenströmillä oli suuri merkitys uuden paikallisen seppäsukupolven kouluttamisessa.¹ Hänen yhdeksästä oppilastaan suurin osa päätyi takomaan jos ei Hollolaan niin muihin lähiseudun pitäjiin kasvattaen merkittävästi paikallista seppätarjontaa. Yksi hänen kouluttamistaan sepistä oli talonpojan poika Antti Jaakonpoika Jalkarannan kylän Marttilan talosta. Väistyvänä perillisenä Antilla ei ollut mahdollisuuksia nousta talonpojaksi. Sen sijaan hänet lähetettiin Rosenströmin luo, mistä hän neljän oppivuoden jälkeen palasi ammattitaitoisena seppänä kotikyläänsä Jalkarantaan. Siellä Antti otti itselleen sukunimen Stranden ja palveli hollolalaisia talonpoikia aina kuolemaansa asti, jonka jälkeen sepäksi ryhtyi hänen poikansa Jaakko, isän opissa taitonsa hankkinut kyläseppä.

Maaseudulla on työskennellyt käsityöläisiä – kestokulutustyötuotteiden tekoon erikoistuneita ammattilaisia – lähes aina, vaikka talonpoikaisväestön omavaraisuusastetta on yleensä pidetty hyvin suurena 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka.² Osa heistä oli käteviä talonpoikia, jotka tekivät tuotteita naapureilleen korvausta vastaan, osa maata omistamattomia käsityöstä pääosan toimeentulostaan kokoavia miehiä. Läntisessä ja eteläisessä Suomessa ammattikäsityöläiset yleistyivät vähitellen 1600- ja varsinkin 1700-luvun aikana. Merkittävin syy tähän oli talonpoikien lisääntyvä varallisuus ja kulutustottumusten muutos, jotka loivat tarvetta ja tilaa maaseudulla asuville ja työskenteleville käsityöammattilaisille. Käsityötuotteita ei tarvinnut enää hankkia yksinomaan kaupunkien mestareilta. Luonnollisesti myös kasvava väestö merkitsi käsityöläisten määrän lisääntymistä, joten käsityönharjoitus tuli vähitellen entistä näkyvämmäksi.

Käsityöläiset luettiin tilattomina muiden itsellisten joukkoon elleivät he suoranaisesti kuuluneet johonkin talonpoikaistalouteen, jolloin heidät oli mahdollista kirjata suhteessa tilan päämieheen eli isännän veljenä, vävynä tai poikana.³ He olivat tällöin osa talonpojan ruokakuntaa, eikä heidän

¹ Rosenströmistä ks. Forsius ja Parland-von Essen 2010, 100.

² Esim. Vilkuna 1953; Talve 1979, 85–92, 297–300.

³ Talonpoikaiset käsityöläiset on jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle.

käsityöammatin harjoitus päässyt näkymään asiakirjoissa kuin satunnaisesti. Suurin osa käsityöläisistä oli kuitenkin maata omistamattomia miehiä, joilla oli virallinen asema, tai heidät oli muuten kirjattu aikalaislähteisiin käsityöhön viittaavilla ammattinimikkeillä. Maaseutukäsityöläiset olivat lähtökohtaisesti arvostettuja kyläyhteisönsä jäseniä saavuttaen ammattiosaamisensa avulla sellaista kunnioitusta, joka nosti heidät muun tilattoman väestönsä yläpuolelle. Varsinkaan 1600- tai 1700-luvulla ei joka kylässä vielä asunut omia käsityöläisiä, joten ammattilaiset erottuivat sekä talonpojista että muista itsellisistä. Erityisesti pitäjänkäsityöläisiä pidettiin toisinaan pikkuvirkamiehinä, jotka pystyivät kerryttämään varallisuutta, saamaan puolisoikseen talonpojan tyttäriä ja lopulta mahdollisesti päätyämään jopa itse maanomistajaksi. Aseman arvostuksesta kertoo myös se, että kuka tahansa ei kelvannut pitäjänmestariksi, eikä toimi ollut erottamaton. Huono työ ja epäkunnioittava käytös saattoivat johtaa irtisanomiseen.

Selvitän tässä artikkelissa maaseutukäsityöläisten ryhmittelyä, heidän sosiaalista asemaansa sekä keskinäistä hierarkiaa esimodernissa länsisuomalaisessa kyläyhteisössä. Tutkimus kohdistuu pääasiassa 1700-luvulle, koska analyysin keskiössä oleva pitäjänkäsityöläisinstituutio virallistettiin vasta 1600-luvun loppupuolella ja se vakiintui seuraavan vuosisadan alkupuoliskolla. Lähempi käsittely koskee kaakkoista Hämettä ja sieltä erityisesti Hollolan pitäjää, vaikka tutkimusta laajennetaan mahdollisuuksien mukaan Uudenmaan ja Hämeen läänin alueelle. Keskeinen kysymys kuuluu, mikä oli maaseutukäsityöläisten asema paikallisyhteisössä ja miten se ilmeni osana paikallista kulttuuria. Lisäksi analysoin, millaisia käsityöläisiä maaseudulla työskenteli ja miten eri ryhmät erosivat toisistaan. Tilattomuuteen ja maanomistukseen liittyen selvitän vielä sitä, mikä oli maanviljelyksen asema esimodernin ajan maaseutukäsityöläisten elämässä.

Tutkimuksessani keskeistä materiaalia ovat olleet perinteisten henkilöhistoriallisten lähteiden (henki-, rippi- ja historiakirjat) ohella tuomiokirjat ja käsityönharjoitusta koskevat asetukset. Lisäksi olen käyttänyt kokoamaani tietokantaa, joka koostuu alueella vaikuttaneiden käsityöläisten pienoiselämäkerroista (1700–1890).⁴ Tarkastelupohjan laajentamiseksi ja argumentoinnin tueksi olen käyttänyt lähteenä Uudenmaan ja Hämeen läänin sekä osin Kymenkartanon läänin pitäjänhistorioita. Niistä on huomioitu erityisesti pitäjänhistorioiden sisältöön perinteisesti kuuluvia käsityötä koskevia alalukuja. Lukumääräisen tarkastelun lisäksi niissä on usein selostettu

⁴ Tietokannan koostamisperusteista ja muodosta ks. Uotila 2014, 37–41.

käsityöläisten asemaa ja toimintaedellytyksiä valaisevia tuomiokirjatapauksia. Näitä historiateoksia on tehty lähes joka pitäjästä, joten kaikkiaan tutkimukseen on otettu yli 60 teosta.⁵ Varsinaisesta maaseutukäsityötä koskevasta tutkimuskirjallisuudesta on syytä erikseen mainita Raimo Rannan ja Ulla Heinon väitöskirjat sekä samaan aihepiiriin luettava Veikko Laakson lisensiaatintyö.⁶

Maaseutukäsityön historiallinen tausta

Esiteollisena aikana käsityö katsottiin kaupankäynnin tavoin urbaaniksi ammatiksi, jota olisi saanut harjoittaa vain kaupunkiympäristössä ja ammattikuntien alaisuudessa. Kruunu pyrki esimerkiksi muuttokehotuksin ja käskyin kokoamaan maaseudulla asuvia käsityöläisiä kaupunkeihin, joissa käsityötä pystyttiin paremmin valvomaan.⁷ Vanhaan merkantilistiseen oppiin perustuva jako maaseudun ja kaupunkien työnjaosta ei kuitenkaan toiminut kovin hyvin agraarisessa Suomessa, jossa kaupunkeja oli vähän, niiden väliset matkat pitkiä ja asukasmäärät pieniä. Maaseutuväestö tarvitsi omia käsityöläisiä, ja talonpojat pitivät aktiivisesti kiinni oikeuksistaan. Varsinkin 1600-luvulla mutta vielä 1700-luvullakin talonpojat vetosivat valtiopäivillä omien käsityöläistensä puolesta. Esimerkiksi vuonna 1643 talonpojat valittivat kaupunkilaismestarien kyvyttömyyttä tehdä maalla tarvittavia tuotteita. Lisäksi matkoja ammattikuntakäsityöläisten luo pidettiin liian pitkinä.⁸ Vastaavasti porvariston edustajat, kaupunkikäsityöläiset etunenässä, vaativat maaseutukäsityön kieltämistä.⁹ Heikot ammattikunnat eivät kuitenkaan pystyneet estämään maaseutukäsityötä, ja maalla harjoitettu käsityö tuli sallituksi.¹⁰

Myönnytyksenä porvariston ja vallitsevan talouspolitiikan vaatimuksille maaseutukäsityötä ryhdyttiin kuitenkin monin tavoin rajoittamaan. Kaupunkikäsityötä suojasi muun muassa pannapeninkulma eli alue, jolla maaseutukäsityöläiset eivät saaneet työskennellä. Lisäksi maaseutuväestölle tarpeelliset ammatit rajattiin aluksi suutariin ja räätäliin. Muista Euroopan maista poiketen maaseutukäsityötä ryhdyttiin myös organisoimaan omaksi instituutiokseen.

⁵ Toki pitäjänhistorioiden kirjo on suuri, ja toiset teokset ovat yksityiskohtaisempia kuin toiset. Olen käytettyjen pitäjänhistorioiden kohdalla merkinnyt kirjoittajatiedon lisäksi sulkeisiin, mistä alueesta on kyse.

⁶ Heino 1984; Laakso 1974; Ranta 1978.

⁷ Gadd 1991, 221, 238; Heino 1984, 68–74; Lindberg 1947, 109–110; Ranta 1978, 88–89.

⁸ Heino 1984, 71–73.

⁹ Talonpojat anoivat lupaa pitää käsityöläisensä vuosina 1644, 1650, 1680 ja 1739. Kaupunkikäsityöläiset puolestaan valittivat maaseutukäsityöläisten sallimisesta muun muassa vuosien 1672, 1686 ja 1734 valtiopäivillä. Heino 1984, 71–74; Ranta 1978, 87–89; Söderlund 1949, 137, 226–229.

¹⁰ Gadd 1991, 338.

Maaseutukäsityön virallistamisprosessin alkuna toimii Norrköpingin valtiopäivät vuonna 1604, jolloin kihlakunnille annettiin lupa ottaa palvelukseensa välttämättömät ammattimiehet.¹¹ Varsinaisena pitäjänkäsityöläisinstituution syntyaikana pidetään 1680-lukua. Vuonna 1680 kuningas vahvisti maaseudulla toimivien käsityöläisten oikeudet, mutta joka pitäjään oli lupa ottaa vain yksi räätäli ja yksi suutari. Tästä oikeudesta tuli heidän suorittaa erityistä maksua, niin kutsuttua käsityöläisyriä. Kuusi vuotta myöhemmin luvallisten käsityöläisten lukumäärää tarkennettiin sanalla *tarpeellinen*.¹² Virallista työskentelyä varten pitäjänkäsityöläinen tarvitsi kuitenkin valtakirjan. Sitä anottiin maaherralta.¹³

Maaseudun elinkeinolle tuiki tarpeelliset sepät eivät voineet hakeutua pitäjänkäsityöläisiksi vielä 1600-luvulla tai 1700-luvun alkupuolella. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei maaseudulla työskennellyt seppiä. Kyläseppien lisäksi takominen oli talonpoikaisväestön luontainen oikeus samaan tapaan kuin muu kotiteollisuuden harjoitus. Talonpoikaiset sepät eivät tarvinneet virallista asemaa, koska he maksoivat veronsa talonpoikina.¹⁴ Tilanne oli silti epäselvä, ja seppien toiminta maaseudulla kiellettiin väliaikaisesti vuonna 1736. Talonpojat saivat kiellon kumottua muutama vuosi myöhemmin, ja vuodesta 1739 lähtien oli mahdollista suoda pitäjänkäsityöläisvaltuutuksia myös sepille. Maaherrat saattoivat käyttää omaa harkintavaltaansa myöntäessään valtakirjoja muiden alojen ammattilaisille, kuten puusepille, nahkureille tai kankureille.¹⁵ Tällöin vedottiin tavallisesti vuoden 1604 päätökseen.¹⁶ Vähitellen sallittujen käsityöammattien määrää kasvatettiin, vaikka tarkoitus oli edelleen suojella kaupunkikäsityötä. Vuodesta 1756 lähtien muurarit ja vuodesta 1762 tiilenlyöjät pystyttiin ottamaan pitäjänkäsityöläisiksi. Lasimestarit laillistettiin vuonna 1766. Näillä toimilla oli tarkoitus kohentaa maaseudun asumistasoa, sillä kaikki uudet ammatit liittyivät rakennuskannan parantamiseen. Oltiin siirtymässä savupirteistä niin sanottuihin valkeisiin tupiin.

Maaseudun asukkaiden näkökulmasta myönteinen kehitys päättyi vuonna 1789, jolloin palattiin vanhoihin rajoituksiin: vain räätälit, suutarit ja sepät saattoivat hakeutua pitäjänkäsityöläisiksi.

¹¹ Heino 1984, 69. Ks. myös Ranta 1978, 91.

¹² Gadd 1991, 248–249; Heino 1984, 72–73.

¹³ Räätälien ja suutarien entiset oikeudet vahvistettiin vielä v. 1719 valtiopäivillä. Maaherrojen valvontavastuuta tähdennettiin 1723, kuten myös maaherrojen ohjesääädöksessä vuodelta 1734. Ranta 1978, 88.

¹⁴ Gadd 1991, 209, 304–306; Koukkula 1967, 94 (Ruovesi); Mäkelä 1979, 319 (Nastola); Ranta 1978, 88–90.

¹⁵ Esim. KA: RT Hollola II KO a:45, Hollola syyskäräjät 1775, § 28, jossa puoltolause myönnettiin säämiskäntekijälle. Viisi vuotta myöhemmin sama toistui nahkurin kohdalla. KA: RT Hollola II KO a:57, Hollola syyskäräjät 1780, § 1.

¹⁶ Ranta 1978, 90–94.

Päätöksen taustalla oli valtakunnan poliittinen tilanne, sillä maaseutukäsityöläisten oikeuksia kaventamalla Kustaa III havitteli uudistuksilleen porvariston tukea.¹⁷ Käytännössä tämä tarkoitti sitä, etteivät muurarit ja lasimestarit voineet enää anoa pitäjänkäsityöläisen asemaa. Päätös ei kuitenkaan ajanut käsityöammattilaisia kaupunkeihin vaan teki heistä näkymättömiä; muurarit ja lasimestarit hävisivät virallisista lähteistä. Ammatit laillistettiin uudestaan vuonna 1802. Seuraavat maaseutukäsityön uudistukset koskivat Suomen autonomian aikaa. Vuonna 1817 sorvarit saattoivat hakeutua harjoittamaan ammattiaan maaseudulle. Suurempi muutos tapahtui vuoden 1824 jälkeen, jolloin pitäjänkäsityöläiseksi voitiin ottaa muun muassa nahkureita, kelloseppiä, hatuntekijöitä, satulaseppiä ja maalareita.¹⁸

Käsityöläisten lukumäärä oli Suomen maaseudulla vielä 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella alhainen, eikä heitä ollut kaupungeissakaan kovin runsaasti.¹⁹ Varsinkin 1600-luvun väestöhistoriallisissa lähteissä, kuten henkikirjoissa, on harvoin merkintöjä käsityöläisistä. Usein joudutaan tyytymään yksittäisiin tuomiokirjamerkintöihin.²⁰ Tiedot käsityöläismaksun suorittaneista ammattilaisista alkavat vuodesta 1680, mutta käytännössä joka kihlakuntaan tai pitäjään ei heti hankittu virallisia ammattilaisia, vaan tyydyttiin työllistämään epävirallisia käsityöläisiä. Monessa pitäjässä, kuten hämäläisellä Hausjärvellä, ei ollut yhtään laillistettua käsityöläistä ennen isovihaa.²¹ Tämänkin jälkeen monella paikkakunnalla oli maaseutukäsityöläisistä puutetta, sillä vuoden 1738 valtiopäivillä Uudenmaan ja Hämeen rahvas valitti joutuvansa turvautumaan kaupunkikäsityöläisiin jopa sepän palveluksissa.²²

Maaseutukäsityöläisten lukumääräinen tarkastelu voidaankin aloittaa usealla paikkakunnalla vasta, kun pitäjänkäsityöläislaitos oli ollut voimassa jo jonkin aikaa eli 1700-luvun alkupuoliskolta lähtien.²³ Pitäjänkäsityöläislaitoksen laajeneminen ajoitetaan tätäkin myöhemmäksi, vasta 1700-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Usein ensimmäiset valtakirjan saaneet ammattilaiset olivat

¹⁷ Gadd 1991, 299–300; Ranta 1978, 90; Söderlund 1949, 230.

¹⁸ Paloposki 1976, 366–367.

¹⁹ 1600-luvun käsityöläismäärästä Heino 1984, 46–54.

²⁰ Koukkula 1972, 420 (Pälkäne); Kuusi 1935, 279–284 (Hollola); Mäkelä 1979, 319 (Nastola).

²¹ Ensimmäinen Hausjärven pitäjänkäsityöläinen oli vuodelta 1740 räätäli Johan Spelman. Keskitalo 1964, 251–252. Kalvolan ensimmäinen pitäjänkäsityöläinen oli vuodelta 1742. Suvanto 1992, 230. Nurmijärvellä oli vain yksi pitäjänkäsityöläinen ennen isovihaa. Tommila 1959, 198. Toisaalta esimerkiksi Orivedellä ja Kangasalla oli yhteinen pitäjänräätäli jo 1681. Jutikkala 1949, 295. Messukylässä ensimmäinen pitäjänräätälianomus on vuodelta 1684. Arajärvi 1954, 410. Uudessakylässä ja Iitissä puolestaan pyydettiin v. 1682 saada ottaa oma pitäjänseppä. Mäkelä 1979, 319.

²² Paloposki 1976, 366.

²³ Näin esim. Jämsässä Luukko 1963, 454; Kuhmoisissa Suvanto 1965, 227–230.

räätäleitä. Esimerkiksi Heinolan varhaisin pitäjänkäsityöläinen, räättäli Johan Borgelin, aloitti työnsä kirkonkylällä 1750-luvulla.²⁴ Pitäjänkäsityöläisten vähäinen lukumäärä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei maaseudulla työskennellyt käsityöläisiä. Kaikki käsityöläiset eivät halunneet tai pystyneet hakeutumaan virallisiksi pitäjänammattilaisiksi.²⁵ Epävirallinen käsityöläistoiminta onkin yksi syy siihen, miksi pitäjänkäsityöläislaitos vakiintui hitaasti.²⁶

Käsityöläisten vähäinen määrä 1700-luvun alkupuolella selittyy siis osin isovihan ja pikkuvihan aiheuttamalla taloudellisella ja hallinnollisella tilanteella, osin käsityönharjoituksen epävirallisuudella ja näkymättömyydellä. Vuonna 1725 Uudenmaan ja Hämeen läänin Hämeen puoleisissa viidessä kihlakunnassa²⁷ oli vain kymmenkunta pitäjänkäsityöläistä. Käsityöläisten lukumäärä kasvoi 1700-luvun puolivälistä lähtien, vuonna 1765 samalla alueella oli jo lähemmäs 300 virallista käsityöammatinharjoittajaa. Kasvuvauhti oli vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla nopea, sillä vuoteen 1805 mennessä määrä oli jo lähes tuplaantunut.²⁸ Nämä luvut koskevat vain virallista työskentelyä, samanaikaisesti maaseudulla toimi huomattava määrä epävirallisia käsityöläisiä. Tarkkaa arviota heidän osuudestaan käsityöpalvelujen tarjontaan on vaikea antaa, mutta merkitys oli suuri. Esimerkiksi Hollolassa 1810-luvulla yli puolet käsityöläisistä oli epävirallisia.²⁹

Ammatillisiakin eroja ilmeni. Lisääntyvän raudankäytön johdosta seppien lukumäärä kasvoi ensin. Räättäleitä oli 1700-luvulla yleensä enemmän kuin suutareita, sillä viralliset suutarit olivat toisinaan jopa harvinaisia. Erikoiskäsityöläisiä, kuten muurareita ja lasimestareita, oli vielä vähän, sillä he pystyivät tyydyttämään suurenkin alueen käsityötarpeen. 1800-luvun puolelle tultaessa valtaosa suomalaisista käsityöläisistä työskenteli maaseudulla ja lähes jokaisessa länsisuomalaisessa isossa ja vauraassa kylässä oli oma seppä, suutari ja räättäli.

²⁴ Wilmi 1988, 358 (Heinolan maalaiskunta). Ks. myös Kuisma 1991, 253–254 (Helsingin pitäjä); Tommila 1959, 197 (Nurmijärvi).

²⁵ Blomstedt 1981, 526 (Asikkala); Jutikkala 1949, 295–296 (Längelmävesi); Koukkula 1972, 422 (Pälkäne); Mäkelä 1979, 323 (Nastola); Ojanen 1992, 273 (Tammela); Paloposki 1976, 367–368; Saarenheimo 1974, 411–412 (Pirkkala); Suvanto 1992, 230 (Kalvola); Tommila 1959 196–197 (Nurmijärvi).

²⁶ Koukkula 1967, 94 (Ruovesi).

²⁷ Hollolan ylinen, Hollolan alinen, Sääksmäen ylinen, Sääksmäen alinen ja Ylä-Satakunnan kihlakunta.

²⁸ Paloposki 1976, 370. Vertailu Pohjanmaahan ks. Ranta 1978, 200, 205. Yksittäisistä pitäjistä Saarenheimo 1974, 415 (Pirkkala); Tommila 1959, 200 (Nurmijärvi).

²⁹ Uotila 2014, 113–116.

Pitäjänkäsityöläisistä sekatyöläisiin – maaseutukäsityön eri muodot

Pitäjänkäsityöläiset eivät olleet ainoa ryhmä, joka työskenteli maaseudulla, vaan jo aikalaiset käyttivät käsityöläisistä monenlaisia lisämääreitä.³⁰ Puhekieleen ja paikalliseen perimätietoon perustuvia nimityksiä olivat muun muassa raja- ja pikisuutari, silkkiräätäli sekä lohko- ja maaseppä.³¹ Tällaisia titteleitä ei kuitenkaan kirjattu 1700-luvun tai 1800-luvun alun asiakirjoihin, vaan viranomaisten lisämääreet liittyivät yleensä käsityöläisten työreviireihin. Käsityöläiset voidaan siis jakaa työskentelyalueiden, toimintatapojen sekä oikeuksien mukaisesti ryhmiin.

Pitäjänkäsityöläiset olivat arvostetuin ja tunnetuin ryhmä. Heidät oli hankkimansa valtakirjan sanamuodon mukaisesti velvoitettu saapumaan kutsusta töihin, tunnollisesti ja kohtuullista korvausta vastaan palvelemaan asiakkaitaan sekä muutenkin käyttäytymään siivosti.³² Lisäksi he maksoivat erityistä käsityöläismaksua. Vastavuoroisesti asemaan liittyi myös etuuksia, pitäjänkäsityöläiset pystyivät muun muassa tarjoamaan itselleen ja perheenjäsenilleen laillisen suojeluksen, he eivät olleet riippuvaisia talonpoikien palvelusväelleen tai tilallaan asuvalle väestölle tarjoamasta suojelusta.³³ Tämä kuitenkin edellytti virallisen aseman saavuttamista, eikä ketä tahansa otettu pitäjänkäsityöläiseksi. Vaikka maaherra viime kädessä päätti pitäjänkäsityöläisen valtakirjasta, vielä tärkeämpää käsityöläiselle oli saada paikallisyhteisön tuki ja puoltolause. Puoltolausesta eli paikallisväestön mielipidettä käsiteltiin käräjillä. Usein pitäjänkäsityöläisinstituution alkuvaiheessa asiakkaat olivat itse hakemusten alkuunpanijana tai ainakin hakemus tehtiin paikallisyhteisön nimissä. Tällöin pitäjäläiset, toisinaan paikallisen säätyläistön aloitteesta tai tukemana, toivat ilmi tarpeen ja halunsa ottaa tietyn käsityöammatin edustaja pitäjään, yleensä tietäen tähän jo hyvän ehdokkaan.³⁴

Vuonna 1763 kornetti Johan Henrik Lang ja pitäjän kirjanpitäjä Petter Burman yhdessä muutaman Kärkölen kappelin asukkaan kanssa valittivat edellisen sepän kuolleen ja asukkaiden nyt tarvitsevan uutta käsityön taitajaa. Heillä oli myös oma ehdokas, Tuomas Jaakonpoika Porkkalan

³⁰ Edes kaupunkikäsityöläiset eivät muodostaneet yhtenäistä ryhmää. Edgren 1987, 111–120; Söderlund 1949, 111, 261–262.

³¹ Halila 1939, 603 (Iitti); Kaukiainen 1970, 429 (Virolahti); Myllyniemi 1990, 77 (Vihti); Pitkälä 1976, 301 (Joutsa); Saarenheimo 1974, 415 (Pirkkala); Suvanto 1954, 189 (Akaa); Tommila 1959, 205 (Nurmijärvi).

³² Valtakirjoja HMA: Hämeen lääninkanslian arkisto Er:4, saapuneet pöytäkirjanotteet 1855–1857. Ks. myös Arajärvi 1950, 236, 684 (Vesilahti); Kaukovalta 1931, 438–440.

³³ Favorin 1996, 61 (Kalvola).

³⁴ Jutikkala 1949, 297 (Längelmävesi); Mäkelä 1979, 320 (Nastola); Ranta 1978, 104.

kylästä, josta haluttiin pitäjään uusi seppä. Tähän käräjillä myönnyttiinkin.³⁵ Hakijoiden lukumäärän lisääntyessä 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla käsityöläiseksi haluavien rooli vähitellen itsenäistyi ja enemmistö käräjien anomuksista tehtiin käsityöläisten omissa nimissä.³⁶ Paikallisväestön tuki ja puoltolause olivat kuitenkin edelleen tärkeitä, sillä ilman niitä maaherra lähetti hakemukset takaisin.³⁷ Paikallisyhteisön merkittävän roolin taustalla oli vuoden 1719 valtiopäiväpäätös, jossa todettiin pitäjänkäsityöläisten tarvitsevan pitäjäläisten kannatuksen – heidän siis katsottiin tunteneen virkamiehiä paremmin paikalliset olosuhteet.³⁸ Puoltolause oli myös merkki siitä, että käsityöläinen hyväksyttiin yhteisönsä jäseneksi. Paikallisten asukkaiden sananvalta pitäjänkäsityöläisanomuksiin säilyi koko instituution olemassaolon ajan 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka. Kielteisiä päätöksiä tuomiokirjoissa tapaa harvoin, mikä viittaa siihen, että anomuksiin etsittiin tukijat jo ennen käräjille menoa.³⁹

Pitäjänkäsityöläisen status toi haltijalleen arvostusta ja korkeamman paikan paikallisyhteisön hierarkiassa kuin muille maaseutukäsityöläisille.⁴⁰ Toisinaan pitäjänkäsityöläiset rinnastettiin – jos ei muuten niin leikillään – virkamiehiksi, jolloin heidän asemansa muodollinen luonne anomusmenettelyineen ja valtakirjoineen tunnustettiin.⁴¹ Instituution epämuodollista puolta kuvastaa kuitenkin se, että aina ei toimittu säädösten mukaan. Esimerkiksi lupaa asemasta luopumiseen tai jopa paikkakunnalta poismuuttamiseen olisi pitänyt anoa sekä käräjiltä että maaherralta, mutta käytännössä näin tehtiin harvoin.⁴² Pitäjänkäsityöläiset tunsivat oman arvonsa ja pitivät itseään muita käsityöläisiä parempina. Yleensä asema virallisena ammatinharjoittajana tuotiin selkeästi esiin, he eivät olleet pelkkiä seppiä tai suutareita, vaan pitäjänseppiä ja pitäjänsuutareita. Toisaalta he eivät kuitenkaan pystyneet estämään uusien pitäjänammattilaisten ottoa, sillä alueella jo työskentelevien käsityöläisten mielipidettään ei kysytty puoltolauseiden

³⁵ KA: RT Hollola II KO a:18, Hollola talvikäräjät 1763 § 5.

³⁶ Arajärvi 1959, 298 (Lempäälä); Laakso 1974, 19–21; Ranta 1978, 110–114.

³⁷ Ranta 1978, 98, 188.

³⁸ Jutikkala 1949, 299 (Längelmävesi); Ranta 1978, 98–101.

³⁹ Uotila 2014, 122–131.

⁴⁰ Tommila 1959, 207 (Nurmijärvi).

⁴¹ Nallinmaa-Luoto katsoo pitäjänkäsityöläisten olleen sosiaaliselta asemaltaan lähellä pikkuvirkamiehiä eli siltavouteja, jahtivouteja, lukkareita ja kirkonvartijoita. Nallinmaa-Luoto 1990, 57 (Hämeenkyrö). Kaukovalta kirjoittaa suutarista maalaisten kannalta tärkeänä ”virkamiehenä”. Myös Onni Wiherheimo pitää porvarillisen elinkeinon, siis myös käsityön, harjoittamista kaupungeissa viran hoitona. Kaukovalta 1931, 441; Laurila 1971 (1938), 42; Wiherheimo 1950, 33.

⁴² Ojanen 1992, 271 (Tammela); Ranta 1978, 75; Rosenberg 1995, 125–126, 131–132 (Suur-Tuusula); Uotila 2014, 67.

myöntämisen yhteydessä.⁴³ Tämä poikkesi ammattikuntäkäsityöläisten asemasta, kaupunkien käsityöläiset pystyivät paremmin pitämään joukkonsa suljettuna.⁴⁴

Pitäjänkäsityöläisten työreviiri oli alun perin sananmukaisesti koko pitäjä. Vielä 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella lukumääräisesti vähäiset ammattikäsityöläiset työskentelivät koko sen käräjäkunnan alueelle, minne valtakirja oli myönnetty. Myöhemmin ammattilaisten lukumäärän lisääntyessä tosiasialliset työskentelyalueet pienenevät. Osa käsityöläisistä oli kuitenkin niin sanottuja kyläkäsityöläisiä. Muun muassa kyläsepät olivat kylän ja kyläläisten valtuutuksella toimivia ammattilaisia. Heidän työreviirinsä käsitti kylän tai muutaman kylän alueen, eivätkä he tarvinneet valtakirjoja työskennelläkseen koko pitäjässä.⁴⁵ Asiakirjoissa nimitys kyläkäsityöläinen oli vielä 1700-luvulla harvinainen. Tästä syystä kyläkäsityöläisjärjestelmää pidetäänkin usein 1800-luvun ilmiönä, jolloin käsityöläisten määrän lisääntyminen pienensi muutenkin ammattilaisten työskentelyalueita.⁴⁶ Toisaalta on kuitenkin perusteltua pitää henkikirjoissa ilman pitäjänkäsityöläismerkintää olevia käsityöläisiä kylän valtuutuksella toimivina ammattilaisia.⁴⁷ Nämä pelkällä ammattinimikkeellä esiintyvät käsityöläiset eivät maksaneet käsityöläismaksuja, eikä heistä missään yhteydessä käytetty pitäjänkäsityöläismäärettä. Tavallisesti kyse oli sepistä, joilla oli käytössään kylien yhteisesti ylläpitämiä pajoja, mikä myös viittaa kyläläisten valtuutuksella toimimiseen.⁴⁸ Varsinkin sepät olivat niin kiinteä osa maaseudun kyläyhteisöä, että heidän ei tarvinnut hankkia erityistä valtakirjaa arvostetun aseman saavuttamiseksi.⁴⁹ Tämän huomaa myös siitä, että seppiä oli pitäjänkäsityöläisten joukossa vähemmän kuin suutareita tai räätäleitä.⁵⁰

⁴³ Uuden käsityöläisen ottoa saatettiin kuitenkin protestoida. Laakso 1974, 19; Ranta 1978, 181–187.

⁴⁴ Edgren 1987, 109–111; Söderlund 1949, 114–117.

⁴⁵ Mikael Korhonen määrittää kyläkäsityöläisiksi ne henkilöt, jotka työskentelivät siinä kylässä, josta heille oli annettu kylän yhteismaalta tontti ja siihen asuinrakennukset. Korhonen 1995, 505–506 (Lapinjärvi).

⁴⁶ Jutikkala 1934, 470 (Sääksmäki); Korhonen 1995, 505–506 (Lapinjärvi).

⁴⁷ Esim. Kuisma on todennut, etteivät verolähteet kerro kaikista sepistä, vaan on ollut olemassa myös kyläseppiä. Kuisma 1991, 255 (Helsingin pitäjä). Olle Sirén puolestaan pitää kyläkäsityöläisyyttä vähintään 1800-luvun alun, mahdollisesti jopa tätä vanhempana ilmiönä. Sirén 1981, 213 (Pernaja). Esko Aaltonen taas tulkitsee v. 1739 päätöksen sallia seppien hakea pitäjänkäsityöläisyyttä virallistaneen kyläsepät. Aaltonen 1958, 432 (Somero). Ks. myös Laurila 1971 (1938), 49; Peltovuori 1975, 157 (Suur-Tuusula); Sirén 1981, 213 (Pernaja); Uotila 2014, 68–71.

⁴⁸ Kyläsepistä Mäntylä 1976, 242 (Hattula); Oksanen 1981, 476 (Anjala); Pitkälä 1976, 301 (Joutsa); Sirén 1981, 213 (Pernaja); Suvanto 1954, 189 (Akaa). Ruotsista Gadd on todennut perimätiedon kertovan, kuinka joka kylässä oli oma kyläseppiä. Söderlund puolestaan selittää, ettei maalla voitu olla ilman kyläseppiä. Gadd 1991, 142, 184; Söderlund 1949, 36.

⁴⁹ Aaltonen 1963, 31–43 (Suur-Jämsä); Ojanen 1992, 273–274 (Tammela); Ranta 1978, 88–89.

⁵⁰ Uotila 2014, 70–71.

Kyläkäsityöläisten sopimukseen kuului usein tontti ja asuinrakennus kylän yhteismailta. He olivat siten kylän vakituksia asukkaita ja kyläläisten laillisessa suojeluksessa. He eivät voineet siis olla irrallista, lainsuojatonta väkeä, koska heillä oli käytössään vakituinen asunto.⁵¹ Lisäksi kyläkäsityöläisillä oli oma rooli yhteisönsä palveluksessa. Eräs 1800-luvulta oleva esimerkki valaisee sitä, kuinka kyläläiset saattoivat toimia käsityöläistensä suojelijoina. Hollolan talvikäräjille vuonna 1838 tuodussa jutussa eräs pitäjänsuutari syytti renki Enevald Mikonpoikaa laittomasta käsityöstä. Kyläläiset toivat jutun yhteydessä ilmi, kuinka syytetty oli kylän vakituinen asukas, palvellut kyläläisiä käsityöllä jo vuosia ja hänellä oli hallussaan torppa. Hän oli siis ”liittoutunut kyläläisten kanssa”, ja häntä pidettiin täysivaltaisena käsityöläisenä, joten syyte hylättiin.⁵² Kyläkäsityöläisten asema ei välttämättä ollut yhtä arvostettu kuin pitäjänkäsityöläisten, sillä toisinaan kyläkäsityöläiset hakivat pitäjänkäsityöläisen asemaa.⁵³

Kartanokäsityöläisten, kuten myös ruukeissa, sahoilla tai manufaktuureissa toimivien käsityöammattilaisten työskentely oli riippuvaista joko tuotantolaitosten omistajien toimiluvista tai säätyasemaan perustuvista erillisoikeuksista. Esimerkiksi kartanokäsityöläiset olivat aateliston suojeluksessa, tämän niin sanottuja suojelusmiehiä, joilta ei vaadittu käsityöläismaksuja tai valtakirjoja. He saivat kartanosta vuosipalkan, eikä heillä ollut lupa palvella muita asiakkaita.⁵⁴ Valituksista päätellen näin kuitenkin tapahtui.⁵⁵ Valtaosa kartanoiden ammattilaisista oli kartanonväen jokapäiväisiin tarpeisiin tuotteita tekeviä suutareita, räätäleitä ja seppiä. Lisäksi kartanoissa työllistettiin tarpeen mukaan rakennusalan erikoiskäsityöläisiä, kuten puuseppiä, muurareita, kaakeliuunintekijöitä ja lasimestareita.⁵⁶

Eräissä kartanoissa tehtiin tuotteita myös myyntiä varten, sillä esimerkiksi Hollolasta ja Orimattilasta on 1700-luvulta merkintöjä kartanoissa työskentelevistä kankureista.⁵⁷ Kartanot

⁵¹ 1770 luotiin lainsäädäntö, joka mahdollisti itsellisväestön kasvun ja laillisen suojeluksen. Haatanen 1968, 28–30.

⁵² HMA: Hollolan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat Ca3:117, talvikäräjät 1838, § 217.

⁵³ Uotila 2014, 71.

⁵⁴ Oikeus pitää omia käsityöläisiä oli osa aateliston privilegioita. Kartanokäsityöläiset olivat isäntänsä laillisessa suojeluksessa, joten heitä ei voinut esimerkiksi pakkovärvätä. Gadd 1991, 228, 303; Heino 1984, 193–194; Sirén 1981, 204 (Pernaja). Aatelistolla ei ollut yksinoikeutta suojelusmiehiin, vaan myös kaupunki saattoi tarjota suojaan työmiehilleen. Waris 1951, 102–103. Kartanokäsityöläisistä enemmän Heino 1984, 193–201, Jutikkala 1932, 217–227.

⁵⁵ Halila 1939, 596 (Iitti); Jutikkala 1934, 472 (Sääksmäki); Sirén 1981, 206–207 (Pernaja). Myös kaupunkikäsityöläiset valittivat aatelisten suojelusmiehistä. Söderlund 1949, 226. Gadd esittää, että kartanokäsityöläiset työskentelivät myös muille, koska heille ei maksettu tarpeeksi palkkaa. Gadd 1991, 245.

⁵⁶ Gadd 1991, 342; Rosenberg 1995, 126 (Suur-Tuusula); Sirén 1981, 205 (Pernaja).

⁵⁷ Luonnollisesti kartanon väki saattoi teettää omaan käyttöönsä myös tavallista hienompia kangaslaatuja. Kartanokankureista Sirén 1981, 207 (Pernaja). Ks. myös Halila 1939, 601 (Iitti).

edistivät paikallista käsityötarjontaa muutenkin kuin työllistämällä omia ammattilaisia. Kartanoiden asukkaat olivat muun muassa mukana hankkimassa paikkakunnalle pitäjänkäsityöläisiä. Varsinkin 1700-luvulla aloite ottaa uusi pitäjänkäsityöläinen tuli usein paikalliselta säätyläistöltä, jolla oli myös paremmat verkostot löytää pitäjän ulkopuolelta potentiaalisia ehdokkaita.⁵⁸ Lisäksi oli tavallista, että kartanot toimivat välietappeina tuleville pitäjänkäsityöläisille, sillä usein kartanokäsityöläiset hakeutuivat myöhemmin palvelemaan koko pitäjää.

Kartanokäsityöläisten asemasta on ristiriitaisia käsityksiä. Heitä on toisaalta pidetty taitavampina ammattilaisina kuin pitäjän- tai kyläkäsityöläisiä, koska heidän odotettiin valmistavan tuotteita korkeaan laatuun tottuneelle säätyläistölle. Aimo Halilan mukaan säätyläisille ei kelvannut kuka tahansa räätäli tai suutari, vaan käsityöläisten täytyi osata valmistaa muodinmukaisia tuotteita.⁵⁹ Toisaalta Antti Rosenberg pitää kartanokäsityöläisten ammattitaitoa vähäisempänä, sillä sitä ei valvottu samaan tapaan kuin pitäjänkäsityöläisten oppineisuutta, joka tuli esille viimeistään käräjien puoltolausekäsittelyn yhteydessä. Eino Jutikkala puolestaan perustelee kartanokäsityöläisten vähäisempää ammattitaitoa sillä, että useat kartanokäsityöläiset hakivat myöhemmin pitäjänkäsityöläisen asemaa.⁶⁰ Kartanokäsityöläisten asema oli kieltämättä pitäjänkäsityöläisiä alempi, sillä he olivat kartanon suojeluksesta riippuvaisia palkollisia. Oli siis luonnollista, että useat halusivat nostaa asemaansa pyrkimällä pitäjänkäsityöläiseksi – tehtyään ensin taitonsa tunnetuksi kartanokäsityöläisenä. Toisaalta on vaikea kuvitella, että kartanoiden palvelukseen olisi otettu toistaitoisia käsityöläisiä, pikemmin päinvastoin, heidän piti osata ammattinsa. Tästä syystä kartanokäsityöläiset kelpasivat hyvin pitäjänkäsityöläisiksi.

Maaseudun kylissä työskenteli paljon myös sellaisia käsityöammatin harjoittajia, joiden toiminta oli viranomaisnäkökulmasta epävirallista, eli he eivät maksaneet käsityöläismaksuja eivätkä esiintyneet verolähteissä käsityöläisnimikkeillä. Paikallisväestölle tämä veronmaksuvelvollisuudesta laistaminen ei ollut ongelma, heille tärkeintä oli tuotteiden saatavuus. Epäviralliset käsityöläiset merkittiin toistuvasti muihin kuin verolähteisiin ammattinimikkeillä, eli he pitivät itseään ja heitä pidettiin käsityöläisinä. He eivät olleet suoranaisesti laittomia, vaan

⁵⁸ Mäkelä 1979, 322–324 (Nastola); Nikander 1981, 179 (Espoo); Pulkki 1947, 441, 444 (Padasjoki).

⁵⁹ Halila 1939, 596 (Iitti).

⁶⁰ Halila 1939, 603 (Iitti); Jutikkala 1932, 217–227; Rosenberg 1993, 125 (Mäntsälä); Rosenberg 1995, 126 (Suur-Tuusula).

toimivat harmaalla alueella.⁶¹ Vain pitäjänkäsityöläinen, tuntiessaan oman toimeentulonsa uhatuksi, saattoi haastaa epävirallisen käsityöläisen oikeuteen.⁶²

Epävirallisilla käsityöläisillä oli yleensä toinen asema ja nimike, joka tarjosi vakinaisen aseman kyläyhteisössä. He saattoivat olla itsellisiä, toisinaan sotilaita tai entisiä sotilaita, 1750-luvulta lähtien torppareita. Esimerkiksi sotilaat on perinteisesti yhdistetty käsityöhön, koska heille oli myönnetty oikeus harjoittaa oppimaansa käsityötä omaksi hyödykseen ja toimeentulokseen. Heidän tuli työskennellä ilman aputyövoimaa, eivätkä he saaneet ottaa oppipoikia.⁶³ Sotilaat toimivat yleensä suutareina tai räätäleinä, harvoin seppinä. Taustalla oli usein armeijasta saatu työkokemus.⁶⁴ Toisinaan epävirallisen toimijan virallinen status jää hämärän peittoon. Heitä ei joko löydy henkikirjoista, yksilöinti ei onnistu tai sitten henkilöt olivat vapautettuja henkiverosta jonkin vamman takia ja siksi nimi puuttui verotiedoista.⁶⁵

Torpparien osuus epävirallisista käsityöläisistä oli merkittävä, voidaan puhua jopa torpparikäsityöläisistä.⁶⁶ Torppareita ei yleensä pidetty laittomina käsityönharjoittajina, vaan he saivat laillisen suojeluksen kantatilan vuokralaisina, sen vakituisina asukkaina.⁶⁷ Torpparit maksoivat pienempää henkiveroa kuin käsityöläiset, joten pitäjänkäsityöläiset pyrkivät mahdollisuuksien mukaan siirtymään torppareiksi. Tällöin velvollisuus suorittaa käsityöläismaksu lakkasi ja samalla toimeentulopohja laajeni.⁶⁸ Siirtyminen torppariksi ei kuitenkaan tarkoittanut käsityöstä luopumista, vaan kyse oli käsityön ja maanviljelyksen yhdistämisestä.⁶⁹ Torpparikäsityöläisillä oli siis kaksi tointa, jotka molemmat antoivat muuta tilatonta väestöä paremman sosiaalisen aseman. Torpparin sosiaalinen arvostus ei välttämättä ollut yhtä hyvä kuin taidokkaan pitäjänkäsityöläisen, mutta taloudellisista syistä monet pitäjänkäsityöläiset pyrkivät

⁶¹ Toisinaan tätä epävirallista toimintaa on kuitenkin pidetty lähtökohtaisesti laittomana. Ks. Arajärvi 1950, 232 (Vesilahti); Jutikkala 1949, 298–299 (Längelmävesi); Markkola 2006, 225 (Ikaalinen); Rosenberg 1993, 125–126 (Mäntsälä). Laakso puhuu sala-ammattilaisista. Laakso 1974, 25

⁶² Uotila 2014, 84.

⁶³ Niemelä 1990, 127–128; Söderlund 1949, 226. Sotilaiden oikeudesta tehdä käsityötä valitettiin usein. Edgren 1987, 138–139.

⁶⁴ Ruotusotilaiden toimeentulokeinoista ks. Vuorimies ja Gustafsson tässä teoksessa.

⁶⁵ Lext 1968, 47, 165.

⁶⁶ Käsityöläisten siirtyminen torppareiksi lisääntyi 1700-luvun lopulla. Laakso 1974, 49, 107–109; Ranta 1978, 204, 256.

⁶⁷ Henkikirjoihin ja verotustietoihin oli tärkeintä merkitä suhde maahan, joten torpparien käsityötaitoilla ei ollut merkitystä verotuksen kannalta. Ks. Gadd 1991, 21, 101; Ranta 1978, 58; Uotila 2014, 80–81.

⁶⁸ Gadd 1991, 311–314.

⁶⁹ Gadd 1991, 58. Torpparien kaksoisasemasta myös Nikander 1981, 180 (Espoo).

saamaan haltuunsa torpan. Yhdistelmän arvostusta osoittaa se, että torpparinimike oli toisinaan muissa kuin henkikirjalähteissä alisteinen käsityönimikkeelle; käsityöammatti näkyi joko yhdessä torpparinimityksen kanssa tai välillä koko torpparistatus jäi merkitsemättä lähteisiin.⁷⁰

Käsityönharjoitus oli eräille miehille vain satunnainen, väliaikainen tai yksi monista toimeentulon lähteistä. Heidän kohdallaan käsityöläismerkinnät eivät muodostaneet jatkuvaa, yhtenäistä sarjaa – kuten epävirallisilla käsityöläisillä – vaan merkinnät olivat lähinnä yksittäisiä elämäntilanteesta tai muista sattumista johtuvia kirjauksia. Esimerkiksi lapsen syntymän yhteydessä isä merkittiin suutariksi tai henkilö päätyi tuomiokirjojen sivuille käsityöläisnimikkeellä todistajana, syytettynä tai hakemassa itselleen oikeutta. Käsityöläismerkintöjä löytyy eri lähteistä, ja monesti miehillä oli myös varsinaista käsityökoulutusta, nimitykset kuvastivat siis henkilöiden todellisia käsityötaitoja.⁷¹ Näitä hyvällä syyllä sekatyöläisiksi kutsuttuja henkilöitä kirjattiin lähteisiin samanaikaisesti itsellisiksi, rengeiksi, sotilaiksi tai erilaisilla sukulaisuussuhteilla talonpoikiin, mutta myös satunnaisilla käsityöläisnimikkeillä. Heille käsityön merkitys ei ollut yhtä selvä kuin edellä mainituille epävirallisille käsityöläisille. Pikemminkin päinvastoin, käsityön merkitys toimeentulolle jää hämärän peittoon. Käsityö oli yksi toimeentulon keino monien muiden joukossa.⁷²

Yleensä sekatyöläisten käsityönharjoitusta siedettiin, koska työskentely tulkittiin tavallisesti pienimuotoiseksi ja harmittomaksi. Osittain kyse oli armeliaisuudesta, sillä ilman omatoimisuutta nämä henkilöt olisivat voineet joutua pitäjäläisten huollettaviksi. Toki sekatyöläisiä haastettiin laittomasta käsityöstä, fuskauksesta, myös oikeuden eteen. Tällöin usein fyysisiä vikoja omaavat tai iäkkäät käsityöläiset saivat sakkotuomion tai velvoitettiin maksamaan korvausta pitäjänkäsityöläiselle.⁷³ Sekatyöläiset eivät kuitenkaan kilpailleet varsinaisten käsityöläisten kanssa samoilla reviireillä. He toimivat kengänpaikkaajina tai vaatteiden korjaajina. Lisäksi asiakaskunnat olivat erilaiset: sekatyöläiset toimivat tavallisemmin vähävaraisen väestön ja pitäjänkäsityöläiset oman arvonsa tuntevien talonpoikaisäntien palkkaamina. Epävirallisten toimijoiden puoleen käännettiin myös silloin, kun varsinaisilla pitäjänkäsityöläisillä ei ollut aikaa palvella kaikkia

⁷⁰ Gadd 1991, 126; Uotila 2014, 76.

⁷¹ Toki toisinaan kyse oli itseoppineista käsityöläisistä varsinkin 1700-luvun alkupuoliskolla. Ranta 1978, 155, 173–181.

⁷² Itsellisistä ks. Miettinen tässä teoksessa.

⁷³ Jutikkala 1949, 298–299 (Längelmävesi); Virrankoski 1963, 436.

asiakkaitaan.⁷⁴ Sekatyöläisten asema käsityöläisten keskinäisessä hierarkiassa oli kaikkein alhaisin, heitä ei aina edes katsottu käsityöläisiksi ja heidän uurastuksensa jäi helposti näkymättömiin.

Käsityöläiset osana paikallisyhteisöä

Käsityöläiset olivat lähtökohtaisesti yhteisönsä arvostettuja jäseniä, sillä he osasivat tehdä tarvittavia kulutustuotteita nopeammin, taitavammin ja ammattimaisemmin kuin muut. Kätevyyttä ja käsityötaitoja pidettiin suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä perinteisesti suuressa arvossa.⁷⁵ Käsityöläisten arvostus näkyi muun muassa sananlaskuissa. Oli parempi olla papin mustassa kirjassa kuin paikallisen sepän epäsuosiossa tai muistutettiin, kuinka sepät, papit ja paimenet piti pitää suuressa kunniaissa.⁷⁶ Käsityöläisiä arvostettiin harjaantumisen kautta syntyneen ammattitaitonsa vuoksi. He olivat tottuneempia tekijöitä kuin vastaavaa satunnaisesti ja talvisin puhdetöinä tehneet talonpojat. Lisäksi suurin osa käsityöläisistä oli kouluttautunut ammattiin ja oppilasaikanaan vihkiytynyt ammatin saloihin.

Oppipoikakoulutuksen suorittaminen toimi eräänä taidon vakuutena, mutta kyvykkyyttä todistettiin myös omaan laskuun työskentelemällä.⁷⁷ Tällöin käsityöläinen oli jo ennen pitäjänkäsityöläisanomustaan palvellut paikallisia asukkaita muutaman vuoden ajan. Sen sijaan itseoppineiden käsityöläisten tuli toisinaan todistaa taitonsa käräjillä työnäytteiden avulla, muilta työ- ja mestarinäytteitä ei yleensä vaadittu.⁷⁸ Tiedot ja taidot voitiin varmistaa myös suosituksilla tai takaajilla. Kokonaisuudessaan 1700-luvulla pitäjänkäsityöläisten tarpeellisuutta, suosituksia ja erinäisiä todistuksia arvioitiin tarkemmin kuin seuraavalla vuosisadalla, sillä 1800-luvulla anomuksien käsittely vaikuttaa olleen rutiiniluonteisempaa.⁷⁹

Maaseutukäsityöläiset olivat paikallisväestön palvelijoita, joiden toimintaehdoista ja jopa olemassaolosta päättivät viime kädessä asiakkaat, talonpojat.⁸⁰ Käsityöläisten alisteista asemaa

⁷⁴ Halila 1939, 604–605 (Iitti); Paloposki 1976, 368; Saarenheimo 1974, 414 (Pirkkala).

⁷⁵ Arvostuksesta mm. Keskitalo 1964, 544, 548 (Hausjärvi); Mäntylä 1976, 242 (Hattula); Mönkkönen 1990, 114 (Hirvensalo).

⁷⁶ Siren 1983, 162–163.

⁷⁷ Heidät merkittiin käräjillä puoltolausekäsittelyn yhteydessä yleensä kyseisen ammatin oppilaiksi. Uotila 2014, 122–124, 131, 225. Esimerkki omaan laskuun työskentelystä KA: RT Hollola II KO a:45, Hollola syyskäräjät 1775, § 12.

⁷⁸ Ranta 1978, 155, 173–181. Mestarinäytteistä kaupungeissa ks. Söderlund 1949, 114–116.

⁷⁹ Uotila 2014, 119–121.

⁸⁰ Uotila 2014, 135–136.

suhteessa asiakkaisiin osoittaa muun muassa pitäjänkäsityöläisten velvollisuudet. Asiakkaiden luona kiertävien käsityöläisten, kuten suutarien ja räätälien, tuli muun muassa saapua kutsusta tekemään tuotteita. Seppiä puolestaan oletettiin olevan paikalla, kun talolliset toivat pajalle kirveitä teroitettaviksi tai hevosia kengitettäväksi. Viivyttely tai kieltäytyminen johtivat syytteisiin tehtävien laiminlyönnistä.⁸¹ Työskentelyedellytykset olivat muutenkin riippuvaisia paikallisväestön suosiollisesta suhtautumisesta. Pitäjänkäsityöläisille maineen ja luottamuksen menetys johti asemasta erottamiseen, muilla työtehtävien vähenemiseen. Tämän sai huomata pitäjänräätäli Jaakko Sahlstedt, jota syytettiin ja joka tuomittiin varkaudesta vuonna 1823. Vankilasta päästyään Sahlstedt pysyi käräjillä eroa toimestaan vedoten vanhuuteen ja raihnaisuuteensa. Taustalla saattoi vaikuttaa hyvinkin myös maineen ja omaisuuden kadotus. Vankilassaoloaikana räätäli oli menettänyt asuntonsa ja hänen omaisuutensa oli jaettu vahingonkorvauksena kyläläisten kesken.⁸² Yleensä pitäjänkäsityöläisen erottamisen syynä oli kuitenkin liiallisesta alkoholinkäytöstä johtunut työtehtävien laiminlyönti ja huono työn jälki. Myös liiallinen keskittyminen maanviljelykseen ja käsityönharjoituksesta luopuminen antoivat aiheen erottamiseen.⁸³

Maaseutukäsityöläiset eivät olleet aikalaisten mielestä yhtä taitavia ja arvostettuja ammattilaisia kuin kaupunkikäsityöläiset. Maaseudulla saatu koulutus tai kokemus oli riittämätön kaupunkivaatimuksiin, ja ammattikuntakäsityöläiseksi haluava oppipoika tai mestari joutui opiskelemaan kaupungissa lisää. Kaupungissa ilman mestarin asemaa jäänyt kisälli tai oppipoika puolestaan päätyi usein pitäjänkäsityöläiseksi. Maaseutukäsityöläisten taitotaso ei kuitenkaan ollut huono, se riitti hyvin talonpoikaiseen tarpeeseen. Tuotteiden laadusta kiisteltiin harvoin käräjillä, eikä tuotekiistojen kannattanut antaa mennä oikeuteen saakka.⁸⁴ Oikeudenkäynti vaikutti negatiivisesti käsityöläisen maineeseen, ja lopputuloksesta ei voinut mennä takuuseen. Esimerkiksi palkkaerimielisyyksissä asiakas oli käräjillä vahvoilla. Eräissä kärjäkunnissa oli jopa määritelty tietyille tuotteille enimmäishinnat, joita pitäjänkäsityöläisten tuli noudattaa.⁸⁵ Edellä mainitut seikat vähensivät käsityöläisten itsenäisyyttä, mutta oman arvonsa tunteva pitäjänmestari ei

⁸¹ Nikander 1981, 180 (Espoo); Uotila 2014, 141.

⁸² Uotila 2014, 134–135, 278, 316.

⁸³ Arajärvi 1954, 413 (Messukylä); Saarenheimo 1974, 412–413 (Vanha-Pirkkala).

⁸⁴ Vaikka pitäjänhistorioissa tuodaan helposti esiin ne tapaukset, joissa käräjillä kiisteltiin tuotteiden laadusta, olivat ne enemmän yksittäistapauksia tai poikkeuksia kuin arkipäivää. Arajärvi 1950, 234 (Vesilahti); Halila 1939, 604 (Iitti); Kuisma 1991, 261 (Helsingin pitäjät); Saarenheimo 1974, 412–413 (Pirkkala).

⁸⁵ Hintatietoja Manninen 1953, 244–245 (Kangasniemi); Mönkkönen 1990, 384 (Hirvensalmi); Oksanen 1995, 232–233 (Valkeala); Åkerblom 1950, 330 (Sipoo).

luonnollisesti antanut tällaisten seikkojen häiritä, vaan vaati asiakkailta asianmukaista kunnioitusta.

Käsityöläisten arvostuksesta kertoo heidän muuta tilatonta väestönosaa parempi asemansa paikallisyhteisön sosiaalisessa hierarkiassa – yleensä käsityöläisten on katsottu olleen talonpoikien ja torpparien välissä.⁸⁶ Tämä näkyi myös yhteisön sisäistä arvojärjestystä heijastavassa kirkon penkkijärjestyksessä. Säätyläisten ja heidän perheidensä itseoikeutetut paikat ja penkkirivistöt olivat kirkon etuosassa. Tämän jälkeen tulivat talonpojat kylittäin ryhmittäytyneinä. Talonpoikaisväestön jälkeiset paikat oli monessa seurakunnassa varattu käsityöläisille, joiden jälkeen oli torppareiden vuoro. Istuinpaikka ei toki ollut kaikille käsityöläisryhmille sama, sekatyöläiset olivat muiden itsellisten joukossa kirkon takimmaisissa penkeissä tai kuorissa – jos niissä oli vielä tilaa.⁸⁷

Toinen konkreettinen esimerkki maalaisväestön sisäisestä arvojärjestyksestä tulee ilmi aikalaislähteiden kirjaamistavoissa. Esimerkiksi rippikirjoissa käsityöläiset saatettiin erottaa talonpoikaisväestöstä laatimalla torppareille, käsityöläisille ja itsellisille oma nide. Käsityöläiset saivat rippikirjoihin yleensä omat sivut; heidät oli merkitty kylittäin järjestetyissä niteissä kotikylänsä loppusivuille otsikon ”Käsityöläiset” tai ”Käsityöläiset ja itselliset” alle. Henkikirjoissa käsityöläiset rekisteröitiin tavallisesti kylän talojen asukkaiden jälkeen. Silti käsityöläiset saivat yleensä nimensä kirjoihin ennen muita itsellisiä.⁸⁸ Tämä voidaan nähdä osoituksena heidän erityisestä asemastaan. Virallisen aseman myötä pitäjänkäsityöläiset omasivat laillisen suojeluksen ja pystyivät tarjoamaan sitä myös muille taloutensa jäsenille – toisin kuin monet muut tilattomaan väestöosaan kuuluvat.

Käsityöläiset on toisinaan luettu asumismuotonsa takia mäkitupalaisiksi, koska he eivät omistaneet maata ja asuivat vuokralla jonkin talon tontilla tai kylän yhteismaalla.⁸⁹ Vielä 1700-luvulla, kun joka kylässä ei ollut omia käsityöläisiä, pyrkivät käsityöammattilaiset asettumaan pitäjän keskeisiin kyliin tai kirkon sekä pappilan läheisyyteen, minne asiakkailta oli muutenkin asiaa. Näin teki myös

⁸⁶ Kuisma 1991, 263 (Helsingin pitäjä).

⁸⁷ Kuusi 1937, 200 (Hollola); Nallinmaa-Luoto 1990, 57 (Hämeenkyrö); Pulkkila 1947, 489 (Padasjoki).

⁸⁸ Uotila 2014, 44–51.

⁸⁹ Peltovuori 1975, 98 (Suur-Tuusula); Pulma 2007, 68–70.

Hollolaan pitäjänsepäksi hankittu Fredrik Rosenström, hänelle osoitettiin pappilan mailta oma Mylly-niminen torppa. Myöhemmin käsityöläiset levittäytyivät asumaan laajemmalle alueelle. Sukulaisuussuhteilla oli oma merkitys asunnon löytymiseen, sillä moni käsityöläinen palasi, kuten Rosenströmin oppilas Antti Stranden, oppivuosien jälkeen ammattilaiseksi omaan kotikyläänsä. Myös ammatilla oli merkitystä kotipaikan valintaan. Esimerkiksi seppiä pyrittiin saamaan kattavasti ympäri pitäjää, sillä sepälle tarkoitettuja työtehtäviä ei aina voitu kuljettaa pitkiä matkoja. Suutareiden tai räätäleiden asuinpaikoilla ei ollut työn kannalta suurtakaan merkitystä, hehän kiersivät asiakkaidensa luona. Erikoisammattilaiset taas pyrkivät keskeisille seuduille, joissa oli helpompi tavata asiakkaita ja saada uusia tilauksia.⁹⁰

Asunnon käsityöläiset saattoivat saada osana asiakkaidensa kanssa tehtyjä sopimuksia, ja kyliin syntyi vakiintuneita käsityöläisten käyttöön tarkoitettuja mökkejä ja torppia.⁹¹ Niiden asukkaat vaihtuivat tarpeen mukaan – tai pikemminkin molemmat osapuolet pyrkivät välttämään vaihtuvuutta. Käsityöläisten tavoitteena oli pitää torpan eteen tehdyt uudistukset oman suvun käytössä muun muassa kouluttamalla poika seuraajaksi tai naittamalla tytär torpan seuraavan haltijan kanssa.⁹² Käsityöläisen leski meni usein naimisiin edesmenneen miehensä seuraajan kanssa, jolloin voidaan puhua konservoinnista, pappissukujen keskuudessa tunnetummasta avioliittokäytänteestä. Asiakkaiden näkökulmasta palvelusten saatavuus oli hyvä turvata takaamalla vakiintuneille käsityöläisille kunnolliset ja houkuttelevat olosuhteet. Asunto ja siihen liittyvä pieni peltotilkku oli rekrytointivaltti. Asuinjärjestelyjen takia maaseutukäsityöläiset olivat asemansa vakiinnutettuaan hyvin paikallaan pysyvä väestöryhmä.⁹³ Käsityöläisten torpista ja pelloista kertovat esimerkiksi isojakokirjoihin kirjatut erillissopimukset sekä pellonnimet. Sepillä oli muita käsityöläisryhmiä useammin käytössään oma käsityöläistorppa, mikä osoittaa seppien tarpeellisuutta sekä arvostusta.⁹⁴

Maanomistussäädökset eivät mahdollistaneet varsinaista omistussuhteen muodostumista käsityöläisten käytössä oleviin tontteihin tai peltoihin, vuokraamisen kylläkin. Käsityöläiset eivät

⁹⁰ Nallinmaa-Luoto 1990, 61 (Hämeenkyrö); Paloposki 1976, 371–372.

⁹¹ Laakso 1974, 71–88.

⁹² Pojan kouluttaminen samaan ammattiin oli todennäköisempää silloin, kun tarjolla oli torppa tai jokin muu kiinteä omaisuus. Juutila 1997, 148–151.

⁹³ Uotila 2014, 275.

⁹⁴ Keskitalo 1964, 254 (Hausjärvi); Oksanen 1991, 303–305 (Mäntsälä); Wilmi 1988, 464–465 (Heinola). Ks. myös Talvitie tässä teoksessa.

siis olleet suoranaisesti maattomia tai maanviljelyksestä osattomia, sillä usein he omistivat jonkin verran omaa karjaa ja harjoittivat pienimuotoisesti peltoviljelyä.⁹⁵ Lisäksi moni käsityöläisperheen jäsen osallistui maatalouden vuotuistöihin palkallisena kausityövoimana tai oli mukana talkoissa. Ja kuten todettua, moni käsityön harjoittaja oli samalla torppari eli osatilan vuokraaja.⁹⁶ Näin käsityöläiset turvasivat ja monipuolistivat omaa toimeentuloaan, mutta se oli luontevaa myös käsityöläisten sukutaustan takia – maaseutukäsityöläiset olivat 1700-luvulla monesti Antti Strandenin tapaan talonpoikien väistyviä perillisiä. Näin ollen käsityöläiset olivat usein tilallisten sukulaisia ja saattoivat vielä päätyä isänniksi, jos tilan ensin perinyt vanhempi veli ei pystynytkään jatkamaan maanviljelyksen parissa tai hänellä ei ollut jälkeläisiä. Toinen reitti päätyä tilanomistajaksi ja päästä osalliseksi sosiaalisen aseman noususta oli mennä naimisiin talonpojan tyttären kanssa. Talonpoikainen tausta muuttui harvinaisemmaksi 1800-luvun aikana, ja käsityöläiset tulivat yhä useammin itsellisten ja sotilaiden jälkeläisistä, mutta sukuyhteys tilanomistajiin säilyi, vaikka välimatka ehkä kasvoikin.

Toisaalta käsityöläisillä oli myös tapoja ja keinoja erottautua muusta väestöstä. Jo heidän päätoimeentulokeinonsa erotti heidät muista. Käsityöläiset omistivat erikoistyövälineitä, ja osa heistä oli kaupunkikouluttautuneita, jolloin he omasivat monia kaupunkilaisia tapoja. Seppä Rosenström jopa palasi 20 maalla vietetyn vuoden jälkeen kaupunkiin. Käsityöläisten muusta ympäristöstä erottuvaa elintapaa on korostanut muun muassa ruotsalainen etnologi Börje Hanssen. Hänen mukaansa tavallisilla maaseutukäsityöläisillä oli kaupunkilaisia tapoja ja pukeutumista.⁹⁷

Eräs muusta väestöstä erottava seikka oli sukunimen käyttö. Käsityöläisillä ei eteläisessä Suomessa ollut tilattomuuden vuoksi taloon viittaavaa nimeä vaan joko käsityöammattia ilmentävä sukunimi (esimerkiksi Hammar tai Saxlin) tai tavallisesti ruotsinkielinen perhenimi, kuten Lindqvist, Lindström tai Lindgren. Tämä oli yleistä varsinkin erikoiskäsityöläisille sekä suutareille ja räätäleille, jotka tunnettiin usein vain ammatti + sukunimi -yhdistelmällä. Sepillä puolestaan ei välttämättä ollut vielä 1700-luvulla erityistä sukunimeä tai sitä ei käytetty jatkuvasti. Sukunimen käyttöönotto oli usein eräänlainen siirtymäriitti, jossa oppipoika valitsi oppilasaikanaan tai heti valmistumisensa

⁹⁵ Pulkkila 1947, 445 (Padasjoki); Suvanto 1965, 231 (Kuhmoinen); Uotila 2014, 293–302.

⁹⁶ Torppareista ks. Viitaniemi tässä teoksessa.

⁹⁷ Hanssen 1952, 412, 446–447, 458; Gadd 1991, 155.

jälkeen oman sukunimen. Jos käsityöläinen oli sotilaan jälkeläinen ja hänellä oli tätä perua jo sukunimi, saatettiin se vaihtaa paremmin käsityöläiselle sopivaksi nimeksi.⁹⁸

Erottautumispyrkimyksistään huolimatta maaseutukäsityöläiset olivat osa paikallista kyläyhteisöä, johon he pyrkivät monin tavoin liittymään. Käsityöläiset eivät vähäisen lukumääränsä ja järjestäytymättömyytensä takia pystyneet muodostamaan omaa yhteisöä tai eristäytymään muista. Tilanne oli päinvastainen kaupungeissa, joissa käsityöläisiltä jopa edellytettiin järjestäytymistä ja ammattikuntaan kuulumista. Ammattikunnat toimivat niin käsityöläisten edunvalvojina kuin sosiaalisen kanssakäymisen organisoijina. Ne pitivät yhteisiä kokouksia, järjestivät juhlia sekä huolehtivat jäsenistönsä hyvinvoinnista vanhuuden tai sairauden iskiessä. Yhteenkuuluvuuden tunne oli kaupunkikäsityöläisten keskuudessa suuri ammattikuntien mutta myös lähekkäisten asuin- ja toimintaympäristöjen vuoksi. Kaupunkikäsityöläiset olivat usein keskittyneet asumaan samoihin kortteleihin ja samojen katujen varsille, käsityöläisväestö oli päivittäisessä kanssakäymisessä keskenään.⁹⁹ Maaseutukäsityöläisille tämä ei ollut itsestään selvää, vaan he saattoivat olla vain vähän tekemisissä virkaveljiensä kanssa, aina seudulla ei edes ollut toista saman alan edustajaa.

Maaseutukäsityöläisten verkostot olivat tavallisesti hyvin paikallisia. Puolisot olivat usein talonpoikien tyttäriä, ja varsinkin pitäjänkäsityöläiset saattoivat olla haluttuja vävyjä. Esimerkiksi Stranden-suvun sepät valitsivat tai saivat puolisoikseen paikallisten talonpoikien tyttäriä. Käsityöläisten arvostus ja asema olivat riippuvaisia myös henkilökohtaisista ominaisuuksista ja varallisuudesta. Tämä näkyi käsityöläisten morsianten vaihtelevista sosiaalisista taustoista; talontyttäristä itsellspiikoihin ja aina alemman säätyläistön jälkeläisiin.¹⁰⁰ Kummivalinnassa käsityöläisillä oli oma, tavoitelluksi katsottava asemansa. Varsinkin seppiä pyydettiin usein talonpoikaisten lasten kummeiksi.¹⁰¹

Kaikki ammatit eivät kuitenkaan olleet samanarvoisia, vaan maaseutukäsityöläisillä oli oma sisäinen arvojärjestyksensä. Sen yläpäässä olivat sepät, heitä ilman ei talonpoikaisyhteisö tullut

⁹⁸ Arajärvi 1954, 414 (Messukylä); Gadd 1991, 156; Hanssen 1952, 506; Möller 1936, 52; Narva 1987, 201 (Orimattila); Uotila 2014, 237–238.

⁹⁹ Kallio 1999, 41–45.

¹⁰⁰ Mönkkönen 1990, 114 (Hirvensalmi); Nikander 1984, 180 (Espoo).

¹⁰¹ Käsityöläisten kummiverkostoista Laakso 1974, 150–161; Uotila 2014, 193–200.

toimeen 1700-luvulla.¹⁰² Seppien arvostuksen on katsottu johtuneen osin heidän käyttämästään materiaalista, raudasta, jota kuka tahansa ei osannut käsitellä.¹⁰³ Taidon ja tarpeellisuuden takia sepät pystyivät kerryttämään varallisuuttaan. Ammatinharjoittaminen vaati lisäksi pääomaa, sillä seppien työkalut olivat arvokkaampia kuin suutarin tai räätälin välineet. Sepät erosivat muista käsityöläisistä myös siinä, että he saivat vuosipalkkaa, jonka suuruus ja sisältö sovittiin asiakkaiden kanssa. Erillistöistä piti maksaa lisäkorvaus.¹⁰⁴ Näin ollen ei ollut epätavallista, että seppien paikka oli erilaisissa pidoissa, kuten häissä, pääpöydässä.¹⁰⁵ Myös erikoiskäsityöläisten, kuten muurareiden tai nahkureiden arvostus kumpusi erikoisosaamisesta.¹⁰⁶ Heidän asemansa johtui osin siitä, että heitä oli vielä 1700-luvun maaseudulla vähän ja he erottautuivat joukosta. Lisäksi erikoiskäsityöläiset olivat tavallisesti hankkineet koulutuksensa kaupungeista. Esimerkiksi Hollolaan otettiin pitäjänkäsityöläiseksi Tukholmassa kouluttautunut nahkurinkisälli Gustaf Kuhlberg.¹⁰⁷

Perinteisen käsityöläishierarkian alaosassa olivat räätälit ja suutarit. Heidän työnkuvaansa kuului asiakkaiden luona kiertäminen. Palkkaa he saivat tehtyjen tuotteiden mukaan, mutta palkka-asioissa asiakkaat näyttävät voineen hieman sanella hintapolitiikkaa ja ylläpitää hintalistoja.¹⁰⁸ Toimeentuloa lisäsi talosta saatava ylläpito. Asiakkaan tuli ruokkia ja majoittaa sekä toisinaan myös vaatettaa räätäli tai suutari oppipoikineen, kun nämä tekivät asiakkaan luona tuotteita.¹⁰⁹ Tavallisesti räätälit on nostettu arvostuksessa suutarien yläpuolelle. Esimerkiksi kummeina räätälit olivat arvostetumpia kuin suutarit.¹¹⁰ Räätälit, varsinkin jos he pystyivät tekemään tuotteita myös säätyläistölle, saivat puolisonsa talonpoikien tyttärinä ja kerryttivät varallisuuttaan. Talonpojat katsoivat räätälin ammatin sopivan omille jälkeläisilleen. Suutarien aseman arvostusta laski se, että ammattia harjoittivat myös sotilaat. Heitä oli myös paljon vähemmän kuin räätäleitä, eikä heidän tuotteilleen ollut oletettavasti yhtä paljon kysyntää.

¹⁰² Vrt. kuitenkin Mäkelä-Alitalo 2009, 567 (Hauho). Hän pitää seppiä käsityöläisten alaluokkana.

¹⁰³ Mäntylä 1976, 244 (Hattula).

¹⁰⁴ Arajärvi 1950, 234–235 (Vesilahti); Halila 1939, 601–602 (Iitti); Jutikkala 1934, 472–473 (Sääksmäki); Jutikkala 1949, 300–301 (Längelmävesi); Kaukovalta 1931, 445; Keskitalo 1964, 254–255 (Hausjärvi); Koukkula 1967, 98–99 (Ruovesi); Suvanto 1954, 189 (Akaa).

¹⁰⁵ Suvanto 1954, 190 (Akaa).

¹⁰⁶ Nallinmaa-Luoto 1990, 57 (Hämeenkyrö).

¹⁰⁷ KA: RT Hollola II KO a:57, Hollola syyskäräjät 1780, § 1.

¹⁰⁸ Oksanen 1995, 232–233 (Valkeala); Suvanto 1954, 189 (Akaa).

¹⁰⁹ Keskitalo 1964, 255 (Hausjärvi); Koukkula 1967, 98 (Ruovesi); Rosenberg 1993, 129 (Mäntsälä); Suvanto 1954, 189 (Akaa); Uotila 2014, 140–141.

¹¹⁰ Laakso 1974, 154–155; Lamminmäki 1957, 408 (Askola). Vertaa kuitenkin Hollola 1810–1840. Uotila 2014, 201.

Lopuksi

Käsityöläiset olivat osa tilatonta väestöä, mutta tavallisen itsellis- ja sekatyöväestön yläpuolella. He saattoivat luottaa käsityötaitoonsa ja sen avulla saatavaan suhteellisen säännölliseen elantoon.

Maanviljelyksellä oli kuitenkin oma roolinsa käsityöläisten elämässä, sillä moni osallistui maatalouden vuotuistöihin palkallisena kausityövoimana tai otti osaa talkoisiin. Lisäksi käsityöläiset palvelivat maanviljelijäväestöä ja olivat usein taustaltaan talonpoikaisia. Oli luontevaa, että käsityöläiset monipuolistivat toimeentulonsa lähteitä kasvattamalla osan tarvitsemastaan ravinnosta itse, osa elannosta tuli talonpojilta palkkasaatavina. Maanviljelys ei ollut käsityöläisille vierasta, eivätkä käsityöläiset olleet suoranaisesti maattomia. Heillä oli mahdollisuus viljellä vuokramaita, vaikka maanomistajia heistä ei voinut tulla muuten kuin sosiaalisen nousun avulla.

Maaseutukäsityöläiset eivät olleet yhtenäinen joukko, vaan mukana oli oman arvonsa tuntevia pitäjänkäsityöläisiä, tuiki tarpeellisia kyläkäsityöläisiä, nykyajan näkökulmasta harmaalla alueella toimivia epävirallisia käsityöläisiä sekä niin kutsuttaja sekatyöläisiä, jotka pyrkivät kokoamaan toimeentulonsa monin eri tavoin. Aseman lisäksi ammattien välillä oli arvostuseroja, kyläseppä oli arvokkaampi kuin pelkkä paikkasuutari. Toki myös henkilökohtaisilla ominaisuuksilla oli oma merkityksensä yksilön asemaan yhteisössä. Käsityöläisillä oli ja he myös tarvitsivat työskentelylleen yhteisön tuen. Pitäjänkäsityöläiset hankkivat puoltolauseen, kyläkäsityöläisillä oli sopimukset kyläläisten kanssa. Käsityöläiset olivat paikallisväestön palvelijoita, mutta he tunsivat oman arvonsa. Kätevyys ja käsityötaito olivat arvostettu asia maaseutuyhteisössä, ja ammattitaito määrittä käsityöläisen paikan yhteisön jäsenenä, oli kyse sitten virallisesta tai epävirallisesta ammatinharjoittajasta.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Hollolan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat

Varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1750–1780

Kansallisarkisto, Hämeenlinna (HMA)

Hollolan kihlakunnan tuomiokunnan (Hämeen lääni) arkisto

Hollolan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1810–1840

Hämeen lääninkanslian arkisto

Saapuneet pöytäkirjanotteet 1855–1857

Kirjallisuus

Aaltonen, Esko 1958. Ajanjakso vuodesta 1870 nykyaikaan. Teoksessa Aaltonen, Esko (toim.)

Someron historia II. Forssa: Someron seurakunta.

Aaltonen, Esko 1963. Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Aaltonen, Esko, Matinolli, Eero, Helminen-

Nordberg, Helmi & Blomstedt, Yrjö *Suur-Jämsän historia III*. Hämeenlinna: Jämsän,

Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.

Arajärvi, Kirsti 1950. *Vesilahden historia*. Vesilahti: Vesilahden kunta.

Arajärvi, Kirsti 1954. *Messukylän historia I. Messukylän–Teiskon–Aitolahden historia*. Tampere:

Tampereen kaupunki, Teiskon ja Aitolahden kunnat.

Arajärvi, Kirsti 1959. *Lempäälän historia*. Lempäälä: Lempäälän seurakunta ja kunta.

Blomstedt, Yrjö 1981. *Asikkalan historia*. Asikkala: Asikkalan kunta.

Edgren, Lars 1987. *Lärling, gesäll, mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*. Lund:

Dialogos.

Favorin, Martti 1996. *Kalvolan historia II. Autonomian ja itsenäisyyden aika*. Kalvola: Kalvolan

kunta.

Forsius, Arno 2017. *Otto Olof Berndt Rosenström (1765–1819) – sotilaslääkäri ja Helsingin*

kaupunginlääkäri. Verkkojulkaisu. [Viitattu 22.2.2017.] Saatavissa:

<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rosenstr.html>.

Gadd, Carl-Johan 1991. *Sjärlvushåll eller arbetsdelning? Svenskt lant- och stadshantverk ca 1400–*

1860. Meddelander från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 6.

Göteborg: Göteborgs universitet.

- Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Helsinki, Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Hanssen, Börje 1952. *Österlen. En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*. Stockholm: LTs Förlag.
- Jutikkala, Eino 1932. *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana*. Historiallisia tutkimuksia 15. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Jutikkala, Eino 1934. *Sääksmäen pitäjän historia*. Sääksmäki: Sääksmäen kunta.
- Jutikkala, Eino 1949. Maan omistus ja väestöryhmät. Teoksessa Voionmaa, Väinö et al. (toim.) *Längelmäveden seudun historia I. Kangasalan historia 1*. Forssa: Eräjärven, Kangasalan, Kuhmalahden, Längelmäen, Oriveden ja Sahalahden kunnat.
- Juutila, Ulla-Maija 1997. Blev skomakarens son vid sin läst? Hantverksmästarnas ättlingars sociala mobilitet i Åbo under slutet av 1700-talet och under 1800-talets första år. Teoksessa Heino, Ulla & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) *Fundera tar längsta tiden, sa skräddarn, då han sydde byxor*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 42. Turku: Turun yliopisto, historian laitos, 145–167.
- Kallio, Anni 1999. *Räätälimestari yhteisönsä jäsenenä Turussa vuosina 1625–65*. Suomen historian julkaisuja 27. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian laitos.
- Kaukiainen, Yrjö 1970. *Virolahden historia I. 1850-luvulle*. Virolahti: Virolahden kunta.
- Kaukovalta, K. V. 1931. *Hämeen läänin historia I*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Keskitalo, Oiva 1964. *Hausjärven historia*. Hämeenlinna: Hausjärven kunta ja seurakunta.
- Korhonen, Mikael 1995. Lapinjärven historia uudemmalta ajalta, vuodet 1865–1990. Teoksessa Korhonen, Mikael & Kuvaja, Christer *Lapinjärven historia. Kaksi kieltä – yksi kunta*. Lapinjärvi: Lapinjärven kunta, 413-857.
- Koukkula, Tuomo 1967. *Vanhan-Ruoveden historia II: 1. Kuru, Pohjaslahti, Ruovesi, Vilppula ja Virrat isostavihasta 1860-luvulle*. Keuruu: Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta.
- Koukkula, Tuomo 1972. Pälkäneen historia 1500-luvulta 1860-luvulle. Teoksessa Nissilä, Viljo, Virkkala, K., Huurre, Matti, Suvanto, Seppo & Koukkula, Tuomo *Pälkäneen historia*. Pälkäne: Pälkäneen kunta, 231-612.
- Kuisma, Markku & Leppänen, Lauri 1991. *Helsingin pitäjän historia III. Isostavihasta maalaiskunnan syntyyn 1713–1865*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Kuusi, Sakari 1935. *Hollolan pitäjän historia. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. I osa*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Kuusi, Sakari 1937. *Hollolan pitäjän historia II. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. II osa*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Laakso, Veikko 1974. *Loimaan ja Huittisten suurpitäjien käsityöläiset vuosina 1721–1809*. Licensiaatintutkielma. Turun yliopisto, humanistinen tiedekunta.
- Laurila, Jaakko J. 1971 (1938). Lounais-Hämeen käsityöläisistä vuoteen 1867. Helsingin yliopistossa 1938 laadittu sosiologian laudatur-kirjoitus ”käsityöläisoloista Suomessa 1800-luvun alkupuoliskolla etupäässä Lounais-Hämeen oloja silmälläpitäen”. Teoksessa *Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys. Vuosikirja XL*. Forssa: Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys, 28-60.
- Lext, Gösta 1968. *Mantalsskrivningen i Sverige före 1860*. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 13. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindberg, Folke 1947. *Hantverk och skråväsen under medeltid och äldre vasatid*. Den svenska arbetarklassens historia I. Stockholm: Tidens Förlag.
- Luukko, Armas 1954. Elinkeinot. Teoksessa Virkkala, K., Keskitalo, Oiva, Suvanto, Seppo, Oja, Aulis, Luukko, Armas & Poppius, Liisa *Suur-Jämsän historia I*. Forssa: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Manninen, Antero 1953. *Kangasniemen historia I*. Kangasniemi: Kangasniemen seurakunta.
- Markkola, Pirjo 2006. *Ikaalisten entisen emäpitäjän historia III. Suuresta Pohjan sodasta pitäjänjakoon 1721–1852*. Honkajoki: Honkajoen kunta, Ikaalisten kaupunki, Jämijärven kunta, Kankaanpään kaupunki, Kihniön kunta, Parkanon kaupunki.
- Myllyniemi, Seppo 1990. *Vihdin historia 1800–1918. Vihti Venäjän vallan aikana*. Vihti: Vihdin kunta.
- Möller, Sylvi 1936. Ammattikuntien kukoistuskaudelta Helsingissä. Teoksessa *Entisaikain Helsinki 1936*. Helsinki: Helsinki-seura, 49–98.
- Mönkkönen, Toivo 1989. *Hirvensalmen historia II*. Hirvensalmi: Hirvensalmen kunta ja seurakunta.
- Mäkelä, Anneli 1979. *Nastolan historia I. Nastolan historia keskiajasta kunnallishallinnon syntyyn*. Nastola: Nastolan kunta.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli 2009. Riittikö käsityöläiselle töitä? Teoksessa Mäkelä-Alitalo, Anneli (toim.) *Hauhon historia II*. Hauho: Hauho-seura.
- Mäntylä, Eero 1976. *Hattulan historia*. Hattula: Hattulan kunta.
- Nallinmaa-Luoto, Terhi 1990. *Hämeenkyrön historia II. Vuodesta 1722 vuoteen 1865*. Hämeenkyrö: Hämeenkyrön kunta ja seurakunta.

- Narva, Aili 1987. Käsityö. Teoksessa Penttilä, Antero, Narva, Aila & Hämäläinen, Erkki *Orimattilan historia I*. Orimattila: Orimattilan kunta.
- Niemelä, Jari 1990. *Tuntematon ruutusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa*. Historiallisia tutkimuksia 157. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nikander, Hagar 1981. *Espoo 1700–1865*. Espoo: Espoon kaupunki.
- Ojanen, Eeva 1992. *Tammelan historia I. Tammelan historia Ruotsin vallan ajalla*. Tammela: Tammelan kunta.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1981. *Anjalan historia*. Anjalankoski: Anjalankosken kaupunki.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1991. Mäntsälän historia Ruotsin vallan aikana (eli vuoteen 1809). Teoksessa Blåfield, Martti & Hämäläinen, Soini (toim.) *Mäntsälän historia I*. Mäntsälä: Mäntsälän kunta.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1995. Valkealan vaiheet 1860-luvulle. Teoksessa Oksanen, Eeva-Liisa & Piilahti, Kari-Matti *Valkealan historia II*. Valkeala: Valkealan kunta.
- Paloposki, Toivo J. 1976. Kauppa, käsityö ja teollisuus. Teoksessa Tuominen, Jorma, Jutikkala, Eino, Vuorinen, Olli, Heikkilä, Väinö & Koskimies, Y. S. (toimituskunta) *Hämeen historia III: 2. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870*. Hämeen heimoliitto. Hämeenlinna: Karisto, 305–446.
- Parland-von Essen, Jessica 2010. *Ammatti, avioliitto ja arvostus. Helsinkiläinen eliitti 1740–1820*. Helsinki: Schildts.
- Peltovuori, Risto O. 1975. *Suur-Tuusulan historia. Tuusula–Kerava–Järvenpää II. Seurakunnan perustamisesta Suomen sotaan 1643–1808*. Tuusula: Tuusulan kunta.
- Pitkälä, Aulis 1976. Vanhaa ja uutta teollista yritystoimintaa Joutsassa. Teoksessa Musikka, Matti (toim.) *Joutsan kirja*. JYY:n kotiseutusarja n:o 12. Joutsa: Joutsan kunta ja seurakunta.
- Pulkkala, Uuno 1947. *Padasjoen historia I–II*. Padasjoki: Padasjoen kunta.
- Pulma, Panu 2007. Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa Häggman, Kai et al. (toim.) *Suomalaisen arjen historia 2. Säätäjien Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös, 52–77.
- Ranta, Raimo 1978. *Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721–1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä*. Historiallisia tutkimuksia 108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rosenberg, Antti 1993. Väestö Suomen sodasta itsenäisyyden alkuun. Teoksessa Rosenberg, Antti, Lomu, Juhani & Manninen, Kirsti *Mäntsälän historia II*. Mäntsälä: Mäntsälän kunta.

- Rosenberg, Antti 1995. Väestö ja elinkeinot. Teoksessa Rosenberg, Antti & Selin, Rauno *Suur-Tuusulan historia. Tuusula–Kerava–Järvenpää 3. Suomen sodasta 1808–1809 itsenäisyyden ajan alkuun*. Tuusula: Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki.
- Saarenheimo, Juhani 1974. *Vanhan Pirkkalan historia*. Nokia: Vanhan Pirkkalan Historiatoimikunta.
- Sirén, Mika 1983. *Piiskan lovi kainalossa. Sananparsia Hollolasta ja Hollolan Lahdesta*. Kansanelämän kuvauksia 23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sirén, Olle 1981. *Pernå sockens historia: 2 band 2. Tiden ca 1700–1870*. Borgå: Pernå kommun.
- Suvanto, Seppo 1954. *Akaan historia: Toijala–Kylmäkoski–Viiala. Ensimmäinen osa*. Vammala: Toijalan kauppalan, Kylmäkosken ja Viialan kuntien sekä Akaan, Kylmäkosken ja Viialan seurakuntien yhteinen historiatoimikunta.
- Suvanto, Seppo 1965. *Kuhmoisten historia*. Kuhmoinen: Kuhmoisten kunta ja seurakunta.
- Suvanto, Seppo 1992. *Kalvolan historia I. Esihistoria ja Ruotsin vallan aika*. Kalvola: Kalvolan kunta.
- Söderlund, Ernst 1949. *Hantverkarna. Andra Delen. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Talve, Ilmar 1979. *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tommila, Päiviö 1959. *Nurmijärven pitäjän historia. II osa. Itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet*. Nurmijärvi: Nurmijärven kunta.
- Uotila, Merja 2014. *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840*. Jyväskylä Studies in Humanities 237. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vilkuna, Kustaa 1953. *Isien työ. Veden ja maan viljaa. Arkityön kauneutta*. 2. laajennettu painos. Helsinki: Otava.
- Virrankoski, Pentti 1963. *Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella. (1809– noin 1865)*. Historiallisia tutkimuksia 64. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Waris, Heikki 1951. Yhteiskunta. Teoksessa Hornborg, Eirik et al. (toim.) *Helsingin kaupungin historia III osa, jälkimmäinen nide. Ajanjakso 1809–1875*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Wiherheimo, Onni 1950. *Yhteisön toiminta Helsingin kaupungin taloudessa vv. 1809–1875*. Helsingin kaupungin julkaisuja 1. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Wilmi, Jorma 1988. *Heinolan pitäjän historia 1860-luvulle*. Heinola: Heinolan Maalaiskunta, Heinolan maaseurakunta, Manttaalikunnan säätiö.

Åkerblom, Bror 1950. *Sibbo sockens historia II. 1700–1868*. Sibbo: Sibbo kommun.